

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Філіпчука Олександра Георгійовича «Впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах глобалізації та технологічного розвитку злочинність усе частіше набуває транснаціонального характеру. Кримінальні правопорушення дедалі більше виходять за межі юрисдикції однієї держави та охоплюють території кількох країн. Найбільш показовими прикладами є торгівля людьми, кіберзлочинність, фінансування тероризму, відмивання коштів, торгівля зброєю та наркотиками. Водночас прогрес у сфері транспорту, комунікацій, інформаційних технологій, а також активізація міграційних процесів створюють умови для швидкого переміщення правопорушників, їхнього ухилення від кримінального переслідування та ускладнюють ефективне здійснення правосуддя.

З огляду на запровадження воєнного стану в Україні, зумовленого повномасштабною збройною агресією російської федерації, транснаціональна злочинність набула нових форм і масштабів. Воєнна дестабілізація породжує криміногенні ризики, які проявляються у зростанні рівня мародерства, контрабанди, незаконного обігу зброї, торгівлі людьми, зростанні воєнних злочинів, зокрема проти цивільного населення, та інших порушеннях міжнародного гуманітарного права. У цих умовах міжнародні механізми запобігання злочинності відіграють вирішальну роль, оскільки забезпечують дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини навіть у ситуаціях надзвичайного характеру.

Сучасна система запобігання транснаціональній злочинності ґрунтується на багатосторонній співпраці держав, участі у роботі міжнародних організацій (Інтерпол, Європол, ООН, Рада Європи), виконанні міжнародно-правових

зобов'язань. Зокрема, важливе значення мають такі міжнародні акти, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та відповідні протоколи до неї.

У цьому контексті особливої уваги набуває завдання адаптації міжнародних підходів до запобігання злочинності в національне законодавство й правозастосовну практику. Це передбачає не лише технічне приєднання до міжнародних договорів, а й забезпечення їх реального функціонування через удосконалення механізмів виявлення правопорушників, міжнародного співробітництва у сфері кримінального переслідування, обміну інформацією та взаємного визнання судових рішень.

З огляду на вищевикладене, актуальним є поглиблення наукових досліджень у сфері міжнародних механізмів запобігання злочинності. Науковці та практики мають зосередити увагу на таких напрямках, як гармонізація правових норм, підвищення ефективності міжнародно-правового співробітництва, забезпечення правових гарантій підозрюваних і потерпілих, а також впровадження найкращих міжнародних практик у національну політику безпеки.

Таким чином, міжнародні механізми відіграють важливу роль у формуванні сучасної системи запобігання злочинності, особливо в умовах глобальних загроз і збройного конфлікту. Їх вивчення, удосконалення та імплементація є передумовою підвищення ефективності органів кримінальної юстиції та гарантування основоположних прав і свобод людини.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертація Філіпчука Олександра Георгійовича «Впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні» присвячена вивченню сутності та особливостей застосування механізмів запобігання злочинності, визначенню специфіки кримінологічної політики в Україні, розробці на цій основі рекомендацій з удосконалення кримінального законодавства України.

Автор комплексно підійшов до вивчення проблемних питань впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності та запропонував низку обґрунтованих рекомендацій щодо нормативного вдосконалення захисту прав людини під час війни, особливо у контексті впровадження міжнародних механізмів у сфері запобігання злочинності.

Дисертація ґрунтується на комплексі загальнонаукових та спеціальних методів, які допомогли найбільш оптимально врахувати специфіку об'єкта і предмета дослідження та в сукупності дозволили дослідити як стан запобігання злочинності в Україні, так й впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності, обґрунтувати результати дисертації з наукової точки зору та довести правильність запропонованих у роботі висновків.

Результати дисертаційного дослідження Філіпчука О.Г. знайшли належну апробацію та оприлюднені у фахових наукових виданнях. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено в 5 наукових публікаціях, серед яких 3 наукових статей – у вітчизняних виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, 2 тез – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

У ході проведення наукового дослідження автором дисертації проаналізовано та використано 172 джерела наукової літератури, яка, тією чи іншою мірою, стосується положень дисертації, доповнює її чи спростовує окремі проблемні питання запобігання злочинності. Такий обсяг наукової літератури дозволив автору усесторонньо дослідити завдання, поставлені у вступі дисертаційного дослідження, й запропонувати низку обґрунтованих рекомендацій і пропозицій.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведеного здобувачем дослідження, повнота викладу в опублікованих працях. Низка запропонованих автором дисертації пропозицій і рекомендацій характеризуються ознаками новизни і мають безпосереднє спрямування на комплексне вирішення проблемних питань запобігання злочинності в Україні, а саме:

– вперше, враховуючи виклики сьогодення в Україні та необхідність впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності розроблено проєкт Концепції реалізації кримінологічної політики в умовах воєнного стану в Україні, у якій визначено необхідність її прийняття, суб'єкти реалізації, першочергові дії та подальші кроки у запобіганні злочинності тощо;

– вперше представлено авторську класифікацію універсальних міжнародних механізмів запобігання злочинності, які за їх спрямованістю поділено на конвенційні, інституційні механізми, оперативно-інформаційні, превентивні та освітні, механізми моніторингу та оцінки, а також спеціалізовані механізми для окремих видів кримінальних правопорушень;

– вперше запропоновано першочергові напрямки впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України, який ґрунтується на міжнародних зобов'язаннях, кращих практиках та рекомендаціях міжнародних організацій;

– удосконалено позицію щодо методологічних підходів дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності, на основі чого виокремлено їх комплекс: аналіз документів та контент-аналіз, порівняльний аналіз, інтерв'ю та опитування експертів, кейс-стаді, статистичний аналіз;

– удосконалено поняття «міжнародний механізм запобігання злочинності», під яким запропоновано розуміти сукупність інституційних, правових, організаційних та практичних заходів, спрямованих на запобігання вчинення кримінальних правопорушень шляхом здійснення міжнародного співробітництва, розробки правових стандартів, дослідження кримінологічних тенденцій, реалізації освітніх програм та соціальних ініціатив;

– удосконалено позицію щодо проблем сучасного наукового дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності, до яких належать неоднозначність наукових підходів щодо поняття, змісту та елементів таких механізмів, необхідність гармонізації національних та міжнародних заходів, недостатня координація між міжнародними організаціями, обмеженість ресурсів та політичні бар'єри тощо;

– удосконалено позицію щодо удосконалення міжнародного співробітництва як елементу міжнародного механізму запобігання злочинності для максимально ефективного застосування різних форм такого співробітництва з урахуванням різних юридичних традицій та практик;

– дістали подальшого розвитку напрями покращення ефективності міжнародного співробітництва в умовах воєнного стану, до яких віднесено: удосконалення національного кримінального законодавства шляхом запровадження чітких механізмів екстрадиції та взаємної правової допомоги в кримінальних провадженнях із врахуванням останніх європейських стандартів (імплементация Директив ЄС) тощо), розробка та ухвалення Національної стратегії міжнародного співробітництва у запобіганні злочинності, яка передбачає чіткі цілі, індикатори виконання та відповідальних за їх досягнення; забезпечення технічного підключення українських баз даних тощо;

– дістали подальшого розвитку пропозиції щодо запозичення низки ефективних практик зарубіжних країн для покращення системи запобігання злочинності, зокрема: використання комплексного підходу до запобігання злочинності, активна участь громадськості, спеціалізовані програми для неповнолітніх правопорушників тощо.

Результати дисертації знайшли повне відображення у наукових публікаціях, що оприлюднені у фахових видання України та апробовані на науково-практичних конференціях.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація Філіпчука О.Г. є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням проблематики впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні, на підставі якого сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції. Висновки, пропозиції та рекомендації, що наведені в дисертації, ґрунтуються на аналізі літературних джерел, чинного кримінального законодавства. Зміни та доповнення до законодавства у зазначеній вище сфері дисертантом обґрунтовані належним

чином, запропоновані редакції таких змін та доповнень. Рекомендації та пропозиції, запропоновані автором дисертації для комплексного вирішення проблемних питань впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності, ґрунтуються на результатах, отриманих в ході наукового дослідження, мають належний рівень обґрунтування та наукової новизни.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Автор дисертації запропонував чітко визначення об'єкту, предмету та мети дослідження. Вони є зрозумілими і відповідають завданням, які поставлені перед дослідженням. В свою чергу завдання повністю знайшли вирішення у результатах наукового дослідження та публікаціях автора дослідження.

Автор на достатньо високому рівні опанував методологію наукової діяльності. Використовуючи комплекс методів наукового пізнання, дисертант запропонував низку обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, які впливають на покращення ефективності запобігання злочинності в Україні, впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності тощо.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Результати наукового дослідження, що наведені у дисертації Філіпчука О.Г., мають теоретичне й практичне значення та характеризуються ознаками наукової новизни. Пропозиції та рекомендації належним чином обґрунтовані і можуть бути використані у освітній діяльності для підготовки студентів юридичного профілю, підготовки кадрів для слідчих підрозділів, суддівського корпусу, подальших наукових дослідженнях, присвячених запобіганню злочинності.

Практичне значення дисертації Філіпчука О.Г. полягає в тому, що його результати можуть бути безпосередньо використані у практичній діяльності, а запропоновані рекомендації і пропозиції створюють реальну можливість вирішення конкретних завдань в практиці кримінального права.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності. Дисертація Філіпчука Олександра Георгійовича на тему «Впровадження міжнародних механізмів

запобігання злочинності в Україні» виконана відповідно до встановлених вимог, має чітку структуру, яка дозволяє вирішити поставлені перед дослідженням завдання.

Дисертаційна робота логічно побудована та має послідовно викладений матеріал, що розкривається у трьох розділах дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, визначено ступінь її наукової розробки, зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичне значення результатів та наведено інформацію про впровадження та апробацію результатів дослідження на комунікативних заходах.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження проблем впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності» автором дисертації проаналізовано стан наукової розробленості проблем впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності, визначено методологію дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності, а також висвітлено поняття та сутність та елементи міжнародного механізму запобігання злочинності.

Зазначено, що для дослідження цих механізмів доцільно застосувати комплексний підхід, що поєднує кілька наукових методів, до яких віднесено: аналіз документів та контент-аналіз (передбачає систематичне вивчення офіційних документів, таких як міжнародні угоди, конвенції, резолюції та звіти міжнародних організацій. Контент-аналіз як метод якісно-кількісного аналізу змісту документів може бути використаний для аналізу офіційних заяв, комюніке та інших публікацій міжнародних організацій), порівняльний аналіз (співставлення підходів та ефективності міжнародних механізмів запобігання злочинності в різних країнах та регіонах сприяє виявленню найкращих практик та можливостей їх адаптації в Україні), інтерв'ю та опитування експертів (проведення бесід з фахівцями у сфері міжнародного права, кримінології та представниками міжнародних організацій допоможе отримати глибше

розуміння практичного застосування міжнародних механізмів та їхньої ефективності), кейс-стаді (детальний розгляд конкретних прикладів впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності наприклад, співпраця України з Міжнародним кримінальним судом (далі - МКС) у розслідуванні воєнних злочинів), статистичний аналіз (обробка та інтерпретація статистичних даних щодо рівня злочинності, ефективності запобіжних заходів та результатів міжнародного співробітництва).

Автором дано визначення міжнародного механізму запобігання злочинності, під яким запропоновано розуміти сукупність інституційних, правових, організаційних та практичних заходів, спрямованих на запобігання вчинення кримінальних правопорушень шляхом здійснення міжнародного співробітництва, розробки правових стандартів, дослідження кримінологічних тенденцій, реалізації освітніх програм та соціальних ініціатив.

У другому розділі дисертації «Реалізація міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні» автором дисертації досліджено можливість впровадження універсальних міжнародних механізмів запобігання злочинності, охарактеризовано регіональні механізми запобігання злочинності та висвітлено участь України у міжнародних механізмах запобігання злочинності в умовах воєнного стану.

Представлено авторську класифікацію універсальних міжнародних механізмів запобігання злочинності, які за їх спрямованістю поділено на конвенційні, інституційні механізми, оперативно-інформаційні, превентивні та освітні, механізми моніторингу та оцінки, а також спеціалізовані механізми для окремих видів кримінальних правопорушень.

Звернено особливу увагу на конвенційний механізм запобігання злочинності, зокрема на ті міжнародні договори, які Україною досі не ратифіковані. Надано рекомендації щодо ратифікації Конвенції Ради Європи про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів (1974 р.) та Конвенції ООН про безпеку персоналу ООН та пов'язаних з нею осіб (1994 р.).

На думку здобувача, в умовах воєнного стану в Україні важливим є отримання даних інформаційно-аналітичних систем Інтерполу. Задля налагодження ефективної співпраці Інтерполу та України в цьому напрямку доцільно дотримуватись таких рекомендацій: ініціювати опублікування агрегованої статистики (без відкриття персональних даних), наприклад: загальна кількість осіб у розшуку за країнами, категоріями кримінальних правопорушень, строками перебування в розшуку тощо; провести науково-практичний аналіз використання інформаційної системи Інтерполу в Україні (з акцентом на ефективність, затримку, дотримання прав людини); розробити електронний дашборд для обмеженого доступу фахівців-аналітиків (наприклад, у Національній поліції, прокуратурі, Національному антикорупційному бюро тощо), який би забезпечив візуалізацію поточних тенденцій.

На основі проаналізованого матеріалу дисертантом сформульовано план дій щодо впровадження міжнародних стандартів запобігання злочинності в Україні.

У третьому розділі дисертації «Перспективи впровадження окремих міжнародних механізмів запобігання злочинності у національне законодавство України» автором дисертації проаналізовано впровадження механізмів захисту прав і свобод людини в період війни, висвітлено основні напрями і форми міжнародного співробітництва України у запобіганні злочинності, розглянуто зарубіжний досвід впровадження механізмів запобігання злочинності.

У ході дослідження автором надано пропозиції щодо посилення захисту прав людини під час війни, зокрема, потрібно закріпити в законодавстві чіткі процесуальні гарантії (терміни розгляду скарг, юридичну допомогу при затриманні); запровадити механізми незалежного моніторингу місць несвободи (за участю Уповноваженого з прав людини та міжнародних місій); посилити підтримку внутрішньоопереміщених осіб: спрощені процедури відновлення документів, гарантовані соціальні виплати, безпечні маршрути евакуації; розвивати мережу кризових центрів для вразливих груп (жінки, діти, люди з інвалідністю), з моральною та юридичною підтримкою, забезпечити

міжнародну експертизу розслідувань воєнних злочинів та доступ до доказів (співпраця з Міжнародним кримінальним судом, ООН тощо).

Для максимально ефективного застосування різних форм міжнародного співробітництва у сфері запобігання злочинності з урахуванням різних юридичних традицій та практик запропоновано такі механізми: розробити «шаблони» МЛА-запитів, екстрадиційних клопотань, спільних слідчих груп тощо, адаптовані під різні правові системи (континентальне, англо-американське право), забезпечити гнучкість: уніфікована структура, але з функціоналом для врахування особливостей національного законодавства (процедур, строків, інститутів), розробити методичні рекомендації з порівняльного аналізу процедур, проведення регулярних тренінгів і воркшопів для слідчих, прокурорів і суддів за участю іноземних фахівців: знайомство з кращими практиками інших систем.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Результати дисертації Філіпчука Олександра Георгійовича на тему «Впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні» можуть бути використані у: законотворчій діяльності – для вдосконалення норм кримінального законодавства щодо удосконалення механізмів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, у тому числі, воєнних; науково-дослідницькій роботі – як підґрунтя для подальшого вивчення проблематики впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності; освітньому процесі – в якості науково-методичної основи для розробки навчальних посібників і методичних рекомендацій. Положення та висновки, наведені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані: в юридичних ЗВО та установах додаткової професійної освіти; в процесі викладання навчальних дисциплін; практичній діяльності – для підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування, прокуратури, адвокатури, суддів та при здійсненні ними практичної діяльності.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів рецензованого наукового

дослідження, вважаємо доцільним висловити свої міркування щодо окремих дискусійних моментів, зокрема:

1. У рубриці наукової новизни «вперше» автор пропонує першочергові напрямки впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України, який ґрунтується на міжнародних зобов'язаннях, кращих практиках та рекомендаціях міжнародних організацій. Проте дослідження було б більш повним, якщо б автор перерахував їх у новизні. Адже у тексті дисертації здобувач їх детально аналізує.

2. У підрозділі 1.1. «Стан наукової розробленості проблем впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності» дослідження позицію щодо проблем сучасного наукового дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності, до яких належать неоднозначність наукових підходів щодо поняття, змісту та елементів таких механізмів, необхідність гармонізації національних та міжнародних заходів, недостатня координація між міжнародними організаціями, обмеженість ресурсів та політичні бар'єри тощо. Під час публічного захисту потрібно більш детально пояснити, у чому полягає така «неоднозначність підходів» та «необхідність гармонізації національних та міжнародних заходів», адже на сьогодні питанню міжнародного співробітництва у запобіганні злочинності приділяється особлива увага як практиками, так і науковцями.

3. Серед результатів дослідження здобувач пропонує проєкт Концепції реалізації кримінологічної політики в умовах воєнного стану в Україні, у якій визначено необхідність її прийняття, суб'єкти реалізації, першочергові дії та подальші кроки у запобіганні злочинності. Проєкт документу автор розміщує в окремому додатку до дисертації. На думку рецензента, більш детально висвітлити напрями запобігання злочинності, можливо погрупувати їх по роках чи залежно від видів злочинності, адже цей процес є довготривалим і підхід до формування таких заходів повинен бути більш вимогливим та ретельним.

Слід зазначити, що висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової й практичної значущості дисертаційного дослідження Філіпчука Олександра Георгійовича.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація Філіпчука Олександра Георгійовича на тему «Впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні» написана державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю. Дисертаційне дослідження містить посилання на використані автором джерела та літературу, відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав та академічної доброчесності. Всі випадки використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела, оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності дисертантом дотримано і робота Філіпчука О.Г. є самостійним монографічним, оригінальним науковим дослідженням. Під час вивчення та аналізу дисертації, наукових публікацій автора дослідження не виявлено фактів порушень академічної доброчесності.

ВИСНОВОК

про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Філіпчука Олександра Георгійовича на тему «Впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального права та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідних положень законодавства та практики його застосування.

2. Дисертаційна робота Філіпчука Олександра Георгійовича на тему «Впровадження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та

практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Філіпчук Олександр Георгійович, на підставі прилюдного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».

Професор кафедри кримінального
права та процесу
Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, доцент

Максим МАКСІМЕНЦЕВ